

Friesche Overleveringen

en

Een onbekend Friesch Minnelied,

door

DR. W. ZUIDEMA.

Friesche overleveringen.

(Nalezing).

De boekerij der Utrechtsche hoogeschool bezit een handschrift van Occa Scarlensis' beroemde of beruchte kroniek, dat vollediger is dan de gedrukte tekst. Tevens schijnt het den onderzoekers van het Friesche volksgeloof onbekend gebleven, daar het eenige verhalen bevat, die niet alleen bij Wolf, maar zelfs bij Waling Dijkstra ontbreken. Het is dus n. i. niet zonder belang ze hier openbaar te maken

Duisternis bij lichten dag heeft zich in Friesland voorgedaan op 2 Aug. 177 n. C., anderhalf uur lang, tot grooten schrik van velen, die er een voorteeken in zagen; doch er is niets bijzonders op gevolgd.

(f. 23. De dagteekening komt natuurlijk uit Occa's duim; de volksmond geeft nooit zulke tijdsbepalingen).

De moordenaars van Bonifacius richtten om hun heldendaad te vieren een feestmaal aan; maar al het brood op tafel veranderde in steenen, die nog eeuwen later in 't klooster te Dokkum bewaard werden. Om van den schrik te bekomen, dronken zij zich vol, kregen twist en — doodden elkander met dezelfde messen en zwaarden, die zij tegen den bisschop gebruikt hadden.

(f. 79 vso; ander en minder *echt* volksverhaal bij Dijkstra, Friestlands volksleven I 28, en Kempius; vergelijk Wolf, Niederl. Sagen n. 362 en 363).

Voorspellende put. 12 Juli 808 liet Iglo Tadema op zijn

erf een diepen put graven, doch er kwam geen water. Den derden dag er eens weër naar ziende, hoorde hij een stem uit den bodem: „Vliedt van dit land! vliedt van dit land!” Tevens werd daarna een weinig water zichtbaar. Nu liet hij zijn zoon, die van 't roepen niet wist, in den put afdalen en een kruik vol scheppen; het bleek zeer zout te zijn. Daarop zei hij tot zijn zoon: „Des ouden afgodts prophecyce van den vurigen put wil noch uitkomen;” want zijn grootvader was ook zoo iets gebeurd. Hij deed den put dempen en hield de zaak geheim.

(f. 98; dagteekening weër van Occa of zijn geleerden zegsman. De oude afgod is Stavo; maar deze had volgens 't verhaal geen vurigen put voorspeld, integendeel groote koude (Wolf no. 8); ook wist in 808 zeker niemand van Stavo te spreken, om de goede reden, dat het geloof aan een god Stavo nooit heeft bestaan; hij is eenvoudig verzonnen om den naam Stavoren te verklaren, evenals Friso, Bato enz.).

Ossen wijzen plaats om te bouwen aan. In 1233 zou 't klooster van Lidlum, omdat het te dicht bij de zee lag, verplaatst worden. Om nu een goede plaats te vinden, zette abt Sibod Aytha een Mariabeeld op een wagen, spande er twee ossen voor en liet ze gaan. Ze bleven stilstaan in een laagte midden in 't graanland; en hier deed Sibod dadelijk het graan afmaaien, den bodem ophoogen en 't nieuwe klooster bouwen.

(f. 165 vso; verg. Dijkstra 123; beide middeneeuwschkerkelijke wijziging van een heidensch orakel).

Haring in een put gevonden. Omtrent 1255 was het water tusschen Enkhuizen en Stavoren nog zoo smal, dat men er met een plankje overging; de landerijen behoorden grootendeels aan Hartman Galama, van wien de Enkhuizers ze gaarne wilden koopen; maar hij sloeg elk bod af. Doch eens door zijn land gaande, vond hij in een dobbe of put

een haring, en besloot hieruit, dat de zee het land ondermijnd had; waarom hij 't aan de Enkhuizeners verkocht en naar Coudum trok „waar zijn geslacht nog gevestigd is.” (f. 176 vso; verg. het voorteeken van Stavorens ondergang bij Wolf.

Reuzenlijk. Het graf van Britsonus Joulma, gestorven in 992, werd in 1292 geopend; men vond een lijk van tiend'half voet lang met een grooten baard; maar bij aanraking viel alles in asch. (f. 186; de jaartallen en denkelijk ook de naam zijn hier weer geleerde opsiering).

Bloedregen is in Friesland gevallen in 1313, waarin men een voorteeken van groote bloedstorting zag, zoodat velen de partijchap (versta: tusschen Schieringers en Vetkoopers) opgaven. (f. 204 vso; bekend is, dat zulk een bloedregen werkelijk wel eens is waargenomen en dan ook een natuurlijke oorzaak heeft).

Het voorspellend Sint-Jans-Kruis. Schelte Lautha, zijn oomzegger Gerben Lautha en zijn vriend Latthien Ludinga trokken samen naar het oosten en dienden den grootmeester van Rhodus (d. i. der Orde van Sint-Jan, later Maltezer-orde genoemd) met grooten roem. Schelte ontmoette op Kreta een waarzegger, die hem zei, dat hij vijf dagen vóór zijn dood een wit kruis, gelijk de ridders van Rhodus dragen (d. i. saamgesteld uit vier zwaluwstaarten), in den grond zou zien. Gerben sneuvelde; Schelte en Latthien werden gevangen genomen, maar na anderhalf jaar uitgewisseld tegen alle Turken, die de grootmeester op dat oogenblik in gevangenschap had. Zij trokken naar den paus, van hem naar keizer Rudolf, door beiden met groote eer ontvangen; en toen naar huis. Een vierendeeljaars later deed Schelte in zijn hof een put graven; en — op den bodem werd het witte kruis van Rhodus gevonden. Terstond maakte hij zijn uitersten wil, ontbood zijne vrienden, verhaalde hun de voorspelling, en stierf den vijfden dag.

(f. 241 vso vlg; hier is althans de naam Schelte Lautha wel niet van Occa's vinding, daar het verhaal sterk gelijkt op een familie-overlevering).

Een onvergaan lijk is 1 Jan. 1489 in de kerk te Sneek gevonden; alleen de punt van den neus en nog iets waren verrot, de doodkist geheel vermolmd. Het lichaam was begroeid met gras, dat er met een bezem afgeveegd werd; een spade er in gestoken vond geen weêrstand; na 't terugtrekken sloot de gemaakte wonde zich van zelf. Nadat men 't goed gezien had, is 't opnieuw begraven „tot het Choirseynde niet ver van Donya poert.” (f. 399 vso; verg. hiervóór „*Reuzenlijk*”).

Onvergaan lijk te Franeker. In Juli 1546 werd bij 't openen van een graf in de kerk aldaar een lijk van een jonkman gevonden, dat er uitzag als pas gestorven; ook de bodem der kist was schijubaar nieuw, het overige daarentegen geheel vermolmd. Het was Ghijsbert Ens, 32 jaar vroeger overleden. Op 't gerucht hiervan kwam ook een oude vrouw toeloopen, vroeger mooi Styne genaamd, die Ghijsbert onder trouwbelofte had verleid, als boel gehouden en ten slotte verstooten, waardoor zij half onnoozel was geworden. Deze verklaarde: indien zijn misdrijf aan haar de reden was, dat het hem niet mocht gaan gelijk andere dooden, het hem van harte te vergeven, biddende dat God het ook vergeven mocht. Ook verkreeg zij van den priester, een zielmis voor hem te lezen — waarop het lijk terstond tot ontbinding overging. (f. 698 vlg; ook bij Winsemius, *Chronique van Vrieslandt*, 518; zoodat ik 't ontbreken bij Wolf niet begrijp. Het behoort tot een geheel anderen gedachtenkring dan 't voorgaande; verg. Bechstein, *Deutsches Sagenbuch*, no. 570).

Moordenaar plotseling verdwenen. Agge, zoon van heer Pieter van Wijckel, werd op zijn huis te Sondel door de Schieringers belegerd, Sint-Nicolaasdag 1442. 't Huis werd

ingenomen en Agge, zoo men meende, doodgeslagen; maar zijn boel zoog zijne wonden uit, haalde een priester, die hem de sacramenten bediende, en zorgde verder zoo uitstekend voor hem, dat hij spoedig weêr aan de betere hand was. De vijanden, dit vernemende, huurden een moordeenaar, die hem in zijn bed doorstak; de dader werd terstond, wechgevoert ende van der eerden opgenomen, soo dat niemandt daarnae en wiste, waer dat hij vervaren ofte gebleven was." (f. 297 vso.)

Twee zeemannen zijn 168 (n. C. is bedoeld) door storm en onweêr in de Lauwers aan land gedreven", ende verschrickten veel menschen, want men meende dattet geesten waren". Zij liepen, door velen gevolgd naar Westerbyerum, bleven daar een wijle zitten, en begaven zich weder in zee. (f. 19 vso.; kantt: „dit is niet in de gedructe cronijc." Deze bevat wêl, zooals ieder zich herinnert, de geschiedenis der meermin in de Purmer gevangen (ook in dit hs); en schijnt mij opmerkelijk. dat gelijk aan haar zoo ook aan deze meermannen geen vischstaarten maar menschelijke beenen worden toegeschreven; immers zij *loopen*. Is dit een bepaald Friesch volksgeloof?)

Wonderlijke geboorten. In 804 werd te Wtgongh (kantt. Belcum; versta: Berlikum) een kind geboren, als twee kinderen met de ruggen aaneengegroeid; zij leefden vierdehalf dag. (f. 89 vso; kantt.: gedructe cronijc secht vierdehalff week; een aardig staaltje hoe zulke verhalen *groeien*). In 995 werd te Westerbyerum een kind geboren met drie hoofden; twee zagen voorwaarts en een, tusschen die twee staande, achterwaarts, (f. 118).

De duivel vertoonde zich in 't gevecht tusschen de Schieringers en Vetkoopers, bij Warns en Scharl, 7 Mei 1305, boven de hoofden der strijders, roepende dat zij zich als zijn vroomme krijchsluyden hadden gekweten, en zoo zij volhardden, de kroon en vergelding hun reeds bereid was;

doch door de algemeene verbittering werd hier niet veel op gelet: (f. 198. Dit zou wel uit letterlijke opvatting van een satirieke uitdrukking in een kroniek ontstaan kunnen zijn; maar zie *spookgevecht* III, hieronder).

Spookgevecht I. Den 11en December 914 zag men boven Westfriesland (bij Occa = tegenw. prov. Friesland) schrikkelijke gewapende mannen in de lucht vechten; en ten slotte verdwenen zij weeromme. (f. 117).

Spookgevecht II. In 1425 zag men allerlei teekenen in de lucht, en vooral gevechten van krijgslieden, waarbij dikwijls het bloed op de boomen en de koolbladen neêrdroop en er 's anderen daags nog lag (f. 286 vso.).

Spookgevecht III, *bloedige zon en bloedregen*. In 1304 hoorde men tusschen Warns en Scharl, 's nachts omtrent twaalf uur, roepen: „Help! Help!” Velen liepen naar buiten en zagen in de lucht twee mannen vechten, in bijzijn van twee scharen volk, wier voorvechters zij schenen. Na langen strijd viel de een, de ander legde de handen der omstanders in elkaar — en alles verdween. Drie dagen later vertoonde de zon zich 's middags bloedrood en viel er een bloedregen (f. 196; opmerking verdient, dat in 't volgend jaar bij een gevecht op dezelfde plaats *de duivel zich vertoonde*, zie boven; en dat ze in Warns en Scharle kort daarna, volgens onze Kroniek, hun geschil werkelijk door twee kampvechters lieten uitmaken [f. 198 vso.]).

Spookgevecht IV. Ook in 1407 heeft men gevechten van krijgsvolk in de lucht en andere vreemde verschijnselen gezien (f. 237 vso.).

Spookgevecht V. In 1413 heeft men te Stavoren (toen Holl.) in den nacht een gedruisch gehoord, alsof de stad bestormd en ingenomen werd; maar niets gezien; doch 1414 den 4 Maart, namen de Friezen de stad bij verrassing (f. 249).

Spookgevecht VI. In 1492 zag men weder vele vreemde teekenen in de lucht, als van brandende huizen en heftige gevechten „dat wel vreeslyck om zien waere” (f. 419).

(Speelt onder deze verhalen alleen 't geloof aan voorloopen? of ook een heidensch Walhalla, waarin de helden eeuwig strijden en eeuwig herleven? Dat de Friesche voorstellingen omtrent het hiernamaals aan de Noorsche verwant waren, bewijst de legende van het paleis, dat de duivel Radbod beloofde (Dijkstra dl. I, bl. 22 tot 24; Wolf no. 17) of eindelijk 't geloof aan een strijd op aarde, die steeds hernieuwd wordt, omdat de gesneuvelden door tooverkunst herleven? Dit behoort als „Hjadningavig” tot de Koe-droen-mare; en men weet, dat deze haar tot ons gekomen Duitschen vorm heeft gekregen aan de monden van Schelde en Rijn, dus op een gebied, dat Friesch is geweest).

Voorspook van brand. 22 October 1483 zag men 's morgens om twee uur Jansma-huis (te Rinsumageest) schijnbaar in lichterlaaie staan; maar bevond dichterbij komende dat het enkel schijn was geweest (f. 182); evenzoo op 10 Aug. 1496 het dorp Wommels, waar dan ook 2 jaar later 22 huizen afgebrand zijn (f. 478 vso.). Beide uitingen van 't geloof aan *voorloopen*, thans in Friesland tot begrafenis (bigangel) beperkt, maar in Groningen en Drente nog voorspoken van alle mogelijke rampen omvat-tend. Bij 't eerste merkt de schrijver op, dat zulke dingen toen dikwijls gebeurden. Natuurlijk; men was steeds in oorlog, dus steeds in gevaar van brandstichting, en dacht er dus ook steeds aan).